

МЕТОДОЛОГІЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК У ФІЛОСОФІЇ В. ДІЛЬТЕЯ ТА ЙОГО ПОСЛІДОВНИКІВ

Історично філософія виявляє себе як пошук теорії методу. З одного боку, з часів Аристотеля вона прагне виробити філософський спосіб пізнання. З іншого боку, аналізуючи пізнання різних сфер діяльності, вона прагне розробляти методологію дослідження чітко окреслених предметів. При цьому філософський метод і методологія, хоча і взаємовпливають, проте не є тотожними поняттями.

Нехтування позитивізмом філософського методу, його намагання редукувати зміст філософії до природничонаукової методології викликали вже у ХІХ ст. поворот філософської думки: в центр обміркування висувається проблема гуманітарної методології, її демаркації та специфікації, співвідношення із філософським методом.

Початок цьому повороту був покладний не тільки Віндельбандом та Ріккертом, але й Дільтеєм, який продовжив традицію класичної німецької філософії, традицію інтерпретації гуманітарного знання як «науки про дух».

Гегелівський принцип тотожності мислення і буття, а також його концепція об'єктивного духу стають важливим джерелом вчення Дільтея про «структуру історичного світу». Але, якщо поняття «дух» в абсолютному ідеалізмі Гегеля дається в контексті його філософського методу, діалектики абсолютної ідеї, яка як всезагальне пронизує філософію природи і філософію духа, то основою методології філософії життя Дільтея є поняття (за Дільтеєм – категорії) «переживання», «вираження» та «розуміння», які можуть бути визначені на основі змісту категорії «життя» і відбивають рівні способи даності культурно-історичного досвіду, умови можливості його конструювання та пізнання. Тим самим Дільтей модифікує апіоризм та трансценденталізм Канта.

Проте Дільтей в своєму проекті критики історичного розуму засновує новий історизм: культурно-історичні об'єкти не можуть бути зовнішніми по відношенню до суб'єкта. В культурі і історії об'єкт пізнання включається в контекст внутрішнього досвіду дослідника. Цей досвід Дільтей називає «переживанням». Він як «живий досвід» відрізняється від рефлексії в тлумаченні Дж.Локка. Специфіка методології гуманітарного пізнання, за Дільтеєм (на відміну від Віндельбанда та Ріккерта) не просто «вживання» в унікальну, неповторну ситуацію, одиничну подію, а й генералізація (узагальнення). Елемент загального, необхідний для методології гуманітарного пізнання, виступає у формі типу (певних зв'язків, подій).

Розуміння, за Дільтеєм, це – деяке, опосередковане життям, співвідношення із позасуб'єктивним існуванням духовного. Розуміння здійснюється через вираження, об'єктивації життя, об'єктивний дух. Вираження вказують на сполучення окремого акта людської спонтанності з його результативністю (продукт культури), об'єктивація фіксує можливість

людського існування в духовних феноменах, об'єктивний дух об'єднує життя в його опосередкованості з історією. Об'єктивний дух (як і його синонім «духовний світ») стає можливим через вираження (в традиції німецького романтизму – це об'єктивація внутрішньої екзистенції індивіда) і об'єктивації життя.

У взаємовідношеннях суб'єкта і соціокультурних об'єктивацій духу в історичному процесі у Дільтея першорядну роль відіграє процес переживання («переживання» близьке до поняття інтенціональності Brentano). Переживання, актуалізуючи предметність в «науках про дух», повертають об'єктивований прояв душі до очевидності індивідуального життя.

У представників «школи Дільтея», в яку поряд з Е.Ротхакером, О.Больновим входили також неогегельянці Т.Літт, Г.Фрейєр, Е.Шпрангер та ін., ці погляди Дільтея у 20-ті роки ХХ ст. отримали подальший розвиток через їх поєднання із «філософією цінностей» Г.Ріккєрта, феноменологією Е.Гуссерля, інтерпретаціями діалектики Гегеля. Дільтеєвську концепцію «об'єктивного духу» наслідує один із провідних представників сучасної герменевтики Е.Бетті. Послідовники Дільтея претендують на філософське обґрунтування методології «наук про дух» на основі синтезуючих теорій, які б об'єднували різні методологічні і філософські принципи.

У неогегельянців основною метою було створення філософії культури як системи принципів, які б були спільними для всіх «наук про дух». В цьому прагненні до тотальності предметом дослідження стає не тільки методологія гуманітарного пізнання, але й такі основні філософські проблеми як проблема системності, співвідношення одиничного і всезагального, діалектики, інтерсуб'єктивності, трансцендентного, проблема історичності, проблема людини.

Методологія «наук про дух» звертає увагу не тільки на одиничне, але й на всезагальне. Так, Т.Літт прагне обґрунтувати діалектику одиничного і всезагального на основі синтезу діалектики Гегеля і феноменології Гуссерля. Якщо всезагальне у філософії Дільтея досягається через «еквівалентний індукції метод», то у Т.Літта в «ідеації». Власне ця абстракція виявляє основні функції духу, «право конкретної повноти індивідуального по відношенню до логіки ідеї».

Г.Фрейєр, як і Т.Літт, за систематичну філософію культури, яка б досліджувала структуру культурних підсистем смислу як діалектичний наслідок градації ступенів культури і як самоздійснення духу. Вихідним моментом конструювання духу для Фрейєра є феноменологічна схема, яка уможлиблює єдність переживання і соціальної об'єктивації, суб'єктивного і об'єктивного духу.

Продовжуючи інтерпретації Дільтеєм філософії духу Гегеля Е.Шпрангер розглядає культуру як співвідношення суб'єктивного, об'єктивного і нормативного духу. Культуру Шпрангер розуміє як «надіндивідуально значимий зв'язок цінності і смислу». Уможлиблює цей зв'язок нормативний дух, в якому структуруються взаємовідношення суб'єктивного і об'єктивного духу і який робить можливим розуміння. Проблема розуміння Шпрангер

прагне розв'язати на основі синтезу поглядів Дільтея, феноменології Гуссерля, теорії цінностей Ріккерта.

Для стану методології «наук про дух» після другої світової війни характерним є з'ясування складних проблем сучасності через герменевтичні процедури на основі релігійного світорозуміння. Це стосується як філософської герменевтики Х.-Г.Гадамера, так і представника методологічної герменевтики Е.Бетті, який продовжив методологічну традицію «наук про дух» школи Дільтея. Багато західних філософів, з'ясовуючи проблему методологічного і світоглядного синтезу знання звертаються, досліджуючи форми і способи вираження людської суб'єктивності в системах культурних цінностей і формах людської життєдіяльності, до теоретичної спадщини Дільтея та його послідовників.

Тетяна Заячківська

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ

КОНЦЕПЦІЯ ІСТИНИ В. ДЖЕЙМСА – ШЛЯХ ДО ПОРОЗУМІННЯ МІЖ ФІЛОСОФІЄЮ, НАУКОЮ, РЕЛІГІЄЮ

Проблема взаємозв'язку, "дружби" наукового, філософського, релігійного світоглядів завжди гостро стояла в історії філософської думки. Довгий час вважалось неприпустимим вносити моменти науковості в філософію, адже наука завжди апелювала до однозначності, точності, не виходячи за рамки факту, будучи байдужою до проблем людини. Крім того, безглуздим виявлявся синтез між релігією та філософією. Проблема релігійного феномену та його ролі залишалася полем діяльності для "небагатьох" мислителів, їй надавали мінімальне значення поряд з питаннями про першооснову, внутрішні закономірності розвитку світу тощо. Звичайно, про співпрацю релігії та науки довгий час взагалі не йшла мова.

Прагматизм В.Джеймса намагається дати відповідь на питання: чи можлива співпраця у площині наука-філософія-релігія? Відповідь слід шукати в прагматичній концепції істини. Остання сміливо може бути названа спробою синтезувати в собі філософський, науковий, релігійний підходи.

Критична філософська література досить вузько підходить до вивчення прагматизму В.Джеймса. Крім того, кидаються у вічі часом однієї оцінки його концепції істини. Проте, у цілому, дослідників гносеології американського філософа можна поділити на дві когорти. Представники однієї звинувачують В.Джеймса у ворожому відношенні до науки, бажанні її знищити через утвердження агностицизму та апологетику релігії (А.Богомолів, А.Гагарін, Д.Єрмоленко, П.Копнін, М. Р.Коен, Б.Рассел, Г.Уельс і т.д.). Проте досить високу оцінку американському філософові за синтез наукового та релігійного підходів у його концепції істини, прагнення примирити науку та релігію дають Д.Корк, С.Лур`є, Л.Лопатін, Я.Бредман, В.Хвостов тощо.